

קדושת הזמן והמקום ביום הכפורים

שתי פרשיות לקרבנות יום הכפורים

בשני מקומות בתורה נצטוינו על עבודת יום הכפורים. האחת בפרשת אחרי מות (ויקרא ט"ז):

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְנֵי אֶהֱרֹן בְּקִרְבָּתָם לִפְנֵי ה' וַיִּמָּתוּ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל אֶהֱרֹן אַחִיךָ וְאֵל יִבְאָה בְּכָל עֵת אֶל הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לְפָרֹכֶת אֶל פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ וְלֹא יָמוּת כִּי בְעֲזָנְךָ אֲרָאָה עַל הַכַּפֹּרֶת. בְּזֹאת יִבְאֶה אֶהֱרֹן אֶל הַקֹּדֶשׁ בְּפָר כֶּן בְּקָר לְחֻטָּאת וְאֵיל לְעֹלָה. כְּתֹנֶת בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ וּמְכַנְסֵי בַד יִהְיוּ עָלָיו בְּשָׂרוֹ וּבְאֲבָנֵי בַד יַחְגֹּר וּבְמַצְנֶפֶת בַּד יַצְנֶנּוּ בְּגָדֵי קֹדֶשׁ הֵם וְרַחֵץ בַּמַּיִם אֶת בְּשָׂרוֹ וְלִבְשָׁם. וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקַּח שְׁנֵי שְׁעִירֵי עִזִּים לְחֻטָּאת וְאֵיל אֶחָד לְעֹלָה...

וְהִיְתָה לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בַּעֲשׂוֹר לְחֹדֶשׁ תַּעֲנִנוּ אֶת נַפְשׁוֹתֵיכֶם וְכָל מְלֹאכָה לֹא תַעֲשׂוּ הָאֲזִוָּח וְהִגְרָה וְהִגְרָה בְּתוֹכְכֶם. כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם לְטָהָר אֶתְכֶם מִכָּל חַטָּאוֹתֵיכֶם לִפְנֵי ה' תִּטְהָרוּ. שִׁבְתֵּי שִׁבְתוֹן הִיא לָכֶם וְעֲנִיתֶם אֶת נַפְשׁוֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם. וְכַפֵּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר מִשַּׁח אֹתוֹ וְאֲשֶׁר יִמְלֹא אֹת יָדָיו לְכַהֵן פַּחַת אָבִיו וְלִבְשׁ אֶת בְּגָדֵי הַבַּיִת בְּגָדֵי הַקֹּדֶשׁ. וְכַפֵּר אֶת מִקְדָּשׁ הַקֹּדֶשׁ וְאֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ יִכַּפֵּר וְעַל הַכֹּהֲנִים וְעַל כָּל עַם הַקֵּהָל יִכַּפֵּר. וְהִיְתָה זֹאת לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל חַטָּאוֹתֵיכֶם אַחַת בַּשָּׁנָה וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה.

ופעם נוספת בפרשת פנחס (במדבר כ"ט, ז'-י"א):

וּבַעֲשׂוֹר לְחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעֲנִיתֶם אֶת נַפְשׁוֹתֵיכֶם כָּל מְלֹאכָה לֹא תַעֲשׂוּ. וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לַיהוָה רִיחַ נִיחַח פַּר בֶּן בְּקָר אֶחָד אֵיל אֶחָד כִּבְשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שְׁבַעַת תְּמִימִים יִהְיוּ לָכֶם. וּמִנְחַתֶּם סֵלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לִפְרֵי שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לְאֵיל הָאֶחָד. עֶשְׂרוֹן עֶשְׂרוֹן לְכַבֵּשׁ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכִּבְשִׂים. שְׁעִיר עִזִּים אֶחָד חֻטָּאת מִלְּבַד חֻטָּאת הַכִּפָּרִים וְעֹלֶת הַתְּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֶיהָ.

יש לעיין ביחס שבין שתי פרשיות אלה.

בפתיחת פרשת אחרי מות לא מוזכר כלל כי סדר זה נעשה רק ביום הכפורים. כך לומד המדרש (ויקרא רבה פרשה כ"א, ז'):

אמר ר' יהודה ברבי סימון: צער גדול היה לו למשה בדבר זה, אמר: אוי לי, שמא נדחף אהרן אחי ממחיצתו בכל עת... אמר הקב"ה למשה: לא כשם שאתה סבור... אלא בכל שעה שהוא רוצה ליכנס יכנס, רק שיכנס בסדר הזה.

כלומר, בכל פעם בה רוצה אהרן להיכנס לקודש הקודשים - הוא רשאי, אלא שעליו לעשות את סדר העבודה המתואר בכתוב. כך ניתן להבין את פשט הפסוקים. רק בסיום הפרשה נאמר: "והיתה זאת לכם לחוקת עולם בחודש השביעי בעשור לחודש...". חובה לעשות סדר זה ביום הכפורים, אך ניתן לעשותו גם בזמנים אחרים, אם רוצה אהרן להיכנס אל קודש הקודשים¹.

העולה מהבנה זו הוא, כי סדר העבודה המתואר בפרשת אחרי מות, נובע מקדושת המקום: קדושת קודש הקודשים. כדי להיכנס למקום מקודש זה כראוי, יש להקדים לכניסה את סדר העבודה.

פרשת פנחס מתבוננת על הקרבנות במבט אחר. בפרשת פנחס מופיעים קרבנות יום הכפורים כחלק ממערכת קרבנות המוספים. קדושת הזמן גורמת לקרבנות אלה שיבואו.

ניתן לסכם ולומר, שפרשת אחרי מות עוסקת בקרבנות הבאים מחמת קדושת המקום של קודש הקודשים, המתגלה בכל שנה ביום הכפורים, ופרשת פנחס עוסקת בקרבנות הבאים מחמת קדושת הזמן של יום הכפורים.

הרמח"ל (דרך ה' ח"ד פ"ז, סע' ה'-ו') מבאר כי ישנם במועדי השנה שני עניינים:

ואמנם גזרה החכמה העליונה להוסיף לישראל קידוש על קידוש ונתנה להם ימי קודש מלבד השבת, שבהם יקבלו ישראל מדרגות ממדרגות הקידוש, אמנם כולם למטה ממדרגת השבת, השפעתו וקידושו... והיינו יום הכפורים למעלה מכולם, ואחריהם ימים טובים, ואחריהם חולו של מועד, ואחריהם ראש חדש... ואחר כל זה חנוכה ופורים.

ואולם מלבד הקידוש הזה, הנשעך במדרגותיו כפי מדרגת קדושת הימים, יש עוד עניינים פרטיים מיוחדים לכל זמן מזמנים אלה כפי עניינו, ושורש כולם הוא סדר שסדרה החכמה העליונה שכל תקון שנתקן ואור גדול שהאיר בזמן מהזמנים, בשוב תקופת הזמן ההוא, יאיר עלינו אור מעין האור הראשון, ותחודש תולדת התקון ההוא במי שקבלו.

¹ אמנם מפרשי הפשט פירשו שהכוונה בפסוקים היא רק ליום הכפורים, אך הבנת המדרש קיימת, וראה בהעמק דבר (ויקרא ט"ז, ב') שחילק בין אהרן, שרשאי להיכנס בכל עת, לבניו, שרשאים להיכנס רק ביום הכפורים, וכן מובא בשם הגר"א בחידושי הרד"ל למדרש שם. על כל פנים, בפשט הפסוקים מודגש שהקרבנות באים מחמת קדושת קודש הקודשים, ולא מחמת קדושת יום הכפורים.

המועדים כולם קשורים למערכת אחת של קדושה המופיעה בזמן, והם מסודרים זה תחת זה, לפי דרגת הקדושה המופיעה בהם. בנוסף לכך, ישנו בכל מועד ענין נוסף המיוחד לו, בלא קשר למועדים אחרים.

ניתן לומר, על פי דברי הרמח"ל, כי פרשת פנחס עוסקת בקרבנות יום הכפורים הבאים מצד היותו המועד המקודש מכל המועדים, ופרשת אחרי מות מגלה את הענין המיוחד ליום הכפורים - קדושת המקום של קודש הקודשים המתגלה ביום זה ומצריכה סדר קרבנות מיוחד.

היחס בין הפרשיות

מצאנו, שנחלקו תנאים בשאלת מידת הקשר שבין שתי הפרשיות הנזכרות (יומא ע' ע"ב):

תניא, רבי אומר: "איל אחד" האמור כאן, הוא האמור בחומש הפקודים. רבי אלעזר ברבי שמעון אומר: שני אילים הן, אחד האמור כאן, ואחד האמור בחומש הפקודים.

ביאור מחלוקתם. בפרשת אחרי מות נאמר: "ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עיזים לחטאת ואיל אחד לעולה". ובפרשת פנחס נאמר: "והקרבתם עולה לה' ריח ניחוח פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים יהיו לכם". לדעת רבי, מדובר באותו איל. האיל המוזכר בפרשת אחרי מות, הנלקח מבני ישראל, הוא בעצם חלק מקרבן המוסף של יום כפור. לדעת ר' אלעזר בר' שמעון מדובר בשני אילים, אחד לקרבן מוסף - המוזכר בפרשת פנחס, ואחד אותו מקריב הכהן הגדול כחלק מסדר העבודה הנדרשת לכניסה לקודש הקדשים, והוא המוזכר בפרשת אחרי מות.

לדעת רבי אין ניתוק מוחלט בין הפרשיות, ויש קשר ביניהן, על אף ההבדלים ביניהן. לדעת ר' אלעזר בר' שמעון אין כל קשר בין השתיים, וכל אחת עוסקת בענין שונה לחלוטין: האחת מצד קדושת הזמן של יום הכפורים, והשניה מצד קדושת המקום של קודש הקדשים, ושתייהן מתקיימות באותו יום, זו לצד זו. בהמשך נשוב לעסוק בענין זה.

מחלוקות הרמב"ם והרמב"ן

נחלקו הרמב"ם והרמב"ן כיצד לפסוק במחלוקת תנאים זו. הרמב"ם כתב (הל' עבודת יום הכפורים פ"א ה"א):

ביום הצום מקריבין תמיד בשחר ותמיד בין הערבים כסדר כל יום ויום, ומקריבין מוסף היום פר ואיל ושבעה כבשים כולם עולות... ואיל הבא משל צבור האמור בפרשת אחרי מות והוא האיל האמור בחומש הפקודים בכלל המוסף, והוא הנקרא איל העם...

הרמב"ם פסק כרבי, ששתי הפרשיות עוסקות באותו איל.
הרמב"ן בפירושו לתורה (במדבר כ"ט, ו') פירש כדעת ר' שמעון בן אלעזר:

הזכיר באחד לחדש השביעי "מלבד עלת החדש ומנחתה" - ולא הזכיר חטאת החדש. וביום הכפורים הזכיר "מלבד חטאת הכפורים" - ולא הזכיר עולת הכפורים. והטעם, כי ביום הכפורים בידוע שהעולה שצוה בכאן מלבד העולה שצוה שם, כי ביום אחד נצטוו ואינם שוים, כי שם לא נצטוו ישראל אלא איל אחד לעולה ובכאן צוה לעולה פר ואיל ושבעה כבשים.

בקרבנות יום הכפורים מזכיר הכתוב שהם באים "מלבד חטאת הכפורים" שנזכרה בפרשת אחרי מות, ולא נאמר "מלבד עולת הכפורים". מדוע? כי אלו שתי פרשיות שונות שנצטוו לאותו יום, ועל כן פשוט הוא שהעולה המוזכרת כאן - פר, איל ושבעה כבשים, איננה העולה הנזכרת בפרשת אחרי מות - איל אחד בלבד. הרי שהבין הרמב"ן בפשט הכתובים כר' שמעון בן אלעזר, ששתי הפרשיות עוסקות בקרבנות שונים.
ישנה מחלוקת נוספת בין הרמב"ם והרמב"ן, בענין דומה. נאמר בגמרא (יומא ל"ב ע"ב):

תניא, כל עבודות יום הכפורים אינן כשרות אלא בו.

כל עבודות יום הכפורים צריכות להיעשות בדווקא על ידי הכהן הגדול.
נחלקו הרמב"ם והרמב"ן בהיקף החלות של דין זה.
הרמב"ם כתב (הל' עבודת יום הכפורים פ"א ה"ב):

עבודת כל חמש עשרה בהמות אלו הקריבין ביום זה אינה אלא בכהן גדול בלבד, אחד כהן המשיח המשוח בשמן המשחה או המרובה בבגדים, ואם היתה שבת אף מוסף שבת אין מקריב אותו אלא כהן גדול, וכן שאר העבודות של יום זה כגון הקטרת הקטורת של כל יום והטבת הנרות הכל עשוי בכהן גדול...

כל עבודה הנעשית ביום זה, אף שאינה מיוחדת ליום הכפורים, כמו הקרבת התמיד וכדומה, נעשית על ידי הכהן הגדול.
הרמב"ן הבין אחרת, ודעתו מובאת בריטב"א (יומא י"ב ע"ב):

ובשם רבינו הגדול רבו ז"ל אמר לי שהיה סובר דמדאורייתא אין חובה בכהן גדול אלא בעבודת היום ממש, אבל תמידין ועבודות של כל יום ויום כשרות אפילו בכהן הדיוט, אלא דמצוה בכהן גדול טפי. ורבנן שוו חובה בכהן גדול אף בתמידין ולא התירו אלא דברים שאינם עיקר עבודה כאותה שאמרו קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו

וכגון להפך במזלג ולהזמין איברים להעלותן. והיכא דכהן גדול חלוש עושין עבודת תמידין אף בכהן הדיוט.

הרמב"ן סובר, שמן התורה נתחייב הכהן הגדול בעשיית העבודות המיוחדות ליום הכפורים בלבד, ולא בשאר העבודות התמידיות של כל השנה.

ביאור המחלוקות

ביום הכפורים צייתה התורה על סדר עבודות מיוחד, אך יחד עם זאת נשמר ביום זה סדר היום הרגיל במקדש - הקרבת התמיד, הטבת הנרות וכדומה. ניתן להתבונן על ענין זה בשתי צורות.

ניתן לומר, כי קדושת יום הכפורים נוגעת לעניינים השייכים ליום הכפורים בלבד. שאר עבודות השגרה שבמקדש - הרי הן כבכל יום, ואין מעלה מיוחדת בכך שהן נעשות ביום הכפורים.

אולם, ישנה צורת הסתכלות נוספת. קדושת יום הכפורים חופפת על כל אשר נעשה באותו יום, וגם קרבן התמיד שנעשה ביום הכפורים אינו כבכל יום, אלא זהו "קרבן תמיד של יום הכפורים", והוא נעשה בצורה המתאימה ליום הכפורים. נראה, שבשאלה זו נחלקו הרמב"ם והרמב"ן.

הרמב"ן סובר שמדאורייתא, רק עבודות יום הכפורים נעשות על ידי כהן גדול, ושאר עבודות היום כשרות אף בכהן הדיוט. קדושת יום הכפורים היא הגורמת לכך שכהן גדול צריך לעשות את העבודות, והעובדה שחייב זה חל רק על עבודות יום הכפורים מלמדת שקדושת יום הכפורים איננה משפיעה על הדברים שאינם באים מכח יום הכפורים (כאפשרות הראשונה שהבאנו לעיל).

הרמב"ם סובר, כפי שראינו, שאף קרבן התמיד ושאר עבודות היום נעשות בכהן גדול. כלומר, קדושת יום הכפורים חופפת על כל אשר נכנס לתוכה, ואף עבודות השגרה הם ב"שגרת יום הכפורים" ובקדושתו, ועל כן נעשות בכהן גדול².

נראה, שבאופן זה יש להבין גם את המחלוקת הנוספת בין הרמב"ם והרמב"ן לגבי איל המוסף ואיל העם - האם הם אותו איל, כדעת הרמב"ם, או שמא הם שני אילים שונים, כדעת הרמב"ן.

כפי שראינו, מבטאות שתי פרשיות יום הכפורים, זו שבאחרי מות וזו שבפנחס, שתי מדרגות בקדושת יום הכפורים, האחת הנמצאת על הסולם המשותף ליום הכפורים ולשאר ימות השנה ומועדיה, והשנייה המיוחדת ליום הכפורים.

² להבנה זו של הרמב"ם יש נפקא מינה למעשה, כפי שכותב בעל אור שמח (הל' עבודת יום הכפורים פ"ד ה"א): "והנה דעת רבינו לעיל פ"א דאף מוסף שבת בכהן גדול, אף שהוא על ידי מקרה ואינו מקרבנות היום... וכן נראה לי דקדושת יום הכפורים חיילא על שבת גם כן להקדישו בשבות מכל אכילה, דקדושת יום הכפורים גם לשבת אהני שיוקדש בעצות נפש, ולכן ביום הכפורים שחל בשבת וחולה שיש בו סכנה שצריך לאכול, מורה אני דלא מקדש גם על שבת, דזה קדושת שבת אז שלא לאכול בו, ופשוט".

הרמב"ן הבין שאלו הן שתי פרשיות נפרדות. "ביום אחד נצטוו - ואינם שוים" (לשון הרמב"ן בפרשת פנחס). כל קדושה עומדת לעצמה, ואין האחת נוגעת לחברתה. קדושת יום הכפורים לא משפיעה על קדושת היום הרגיל שביום זה, שכן אלו הם שני עניינים נפרדים.

הרמב"ם הבין, שהאיל האמור בחומש הפקודים (פנחס), הוא האמור באחרי מות, ומכאן שישנו קשר בין הפרשיות, וקדושת יום הכפורים משפיעה אף על התמידים והמוספים.

נראה, שהרמב"ם הבין, שרבי השתמש במידה מי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן: "כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא". פרט אחד מן הכלל שנזכר בענין אחר המחיל עליו דינים מסוימים, מלמד על הכלל כולו כי גם בו יחולו דינים אלה.

הרמב"ם רואה את האיל כדבר שיצא מן הכלל. קרבנות המוסף של יום הכפורים היו כלל המובא בתוך פרשיית המועדות, ויצא האיל מכלל זה, אל סדר עבודת יום הכפורים המתואר בפרשת אחרי מות. כיון שיצא מן הכלל הרי שהוא מלמד על הכלל כולו, שכל שאר הפרטים שנאמרו בפרשת פנחס, יחולו עליהם הדינים המפורטים בפרשת אחרי מות, כמו למשל עשיית העבודות בכהן גדול³.

קדושת יום הכפורים המיוחדת, המתוארת בפרשת אחרי מות, חלה גם על הדברים הנובעים מקדושת הזמן הרגילה, המתוארת בפרשת פנחס. מעתה, קרבן התמיד איננו קרבן תמיד רגיל, אלא "תמיד של יום הכפורים", וקדושת יום הכפורים חלה גם עליו.

הקדושה העליונה של יום הכפורים מכניסה תחת כנפיה את כל שאר הדברים המופיעים ביום הכפורים, וכולם חל עליהם שם "יום הכפורים" עם כל משמעות הדבר, הדינית והרעיונית.

השפעת הקדושה בעולם, שנה ונפש

מחלוקת זו בנוגע לחלוקתה של קדושת יום הכפורים, נוגעת לשאלה כללית בענין הקדושה. האם כאשר דבר נכנס לגדר של קדושה, הרי שהקדושה חלה על כולו, גם

³ אין זה לימוד מלא במידת "דבר שהיה בכלל", שכן רק קרבנות הקרבים ביום הכפורים (כקרבן תמיד ומוסף שבת וכדומה) חייבים להיעשות בכהן גדול, ואילו תמיד של כל השנה נעשה בכהן הדיוט, אף שגם הוא מופיע בפרשת פנחס. נראה, שרבי למד את העיקרון של המידה, המקשרת בין עניינים שונים מתוך פרט אחד המופיע בשניהם, ובגישה זו ניגש ללימוד הפרשיות השונות של קרבנות יום הכפורים. אף בחז"ל מצאנו שהשתמשו במידה זו כעיקרון מנחה, ולא כלימוד פרטני (זה"ק ח"ג קמ"ט ע"א בתרגום): "ולמדנו בברייתא ד"ג מדות שבתורה, 'כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא', כי התורה שהיא כלל עליון, אף על פי שיוצא ממנה ספור אחד פשוט, ודאי אינו בא להראות על ספור ההוא, אלא להראות דברים עליונים וסודות עליונים, ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא, כי הספור ההוא של התורה או מעשה ההיא, אף על פי שיוצא מכלל התורה, לא להראות על עצמו בלבד יצא, אלא להראות על כלל העליון של התורה כולה יצא...".

על הצדדים שאינם שייכים לקדושה באופן ישיר, או שמא ישנם דברים שנשארים בדרגתם, ואינם מתעלים למעלת הקדושה. מצאנו מקורות מספר שונים בכך. הרמח"ל בבארו את מידת הקדושה במסילת ישרים (פרק כ"ו), מסכם:

כללו של דבר ענין הקדושה הוא שיהיה האדם דבק כל כך באלהיו, עד שבשום מעשה אשר יעשה לא יפרד ולא יזוז ממנו יתברך, עד שיותר יתעלו הדברים הגשמיים אשר ישמשו לאחד מתשמישיו במה שהוא משתמש בהם, ממה שיורד הוא מדביקותו ומעלתו בהשתמשו מדברים גשמיים.

הקדושה איננה מצטמצמת למעשיו הרוחניים של האדם, אלא מעלה איתה אף את מעשיו הגשמיים.⁴ הרב קוק זצ"ל (אורות ישראל ה', ח') מביא בירור שיש לברר ביחס לעניינו של עם ישראל:

צורתם של ישראל צריכה להתברר, אם האנושיות הכללית של תוכן האדם עומדת היא בה בצביונה כמו שהיא אצל כל העמים, ועליה נבנתה הצורה הישראלית המיוחדת, או שמעקב עד ראש הכל הוא מיוחד. לבירור זה צריכים להשתמש במקורות שונים, תורניים, שכליים, הסתוריים, רזיים, הופעיים, שיריים, ולפעמים גם כן פוליטיים ואקונומיים. נראה הדבר שמקודם נערך הדבר שצורת האדם תשתלם בכללותה, ובתור תוספת ויתרון יגלה על האומה המיוחדת רוחה המפואר בהדרת קודש. אבל נתקלקלו הענינים ורוח האדם שקע כל כך בכלל, עד שלא היה החול יכול להעשות בסיס לקודש אלא אם כן יקלקל אותו, והוכרחה גלות מצרים לבא בתור כור הברזל, שצירפה את צד האדם שבישראל, עד שנעשה לבריה חדשה, וצורתו החולית נתשטשה לגמרי. והוחל גוי פעם אחת על ידי הגרעין האנושי לצורה שמראש ועד עקב כולה ישראלית, יעקב וישראל.

גם כאן אנו רואים כי הקדושה הישראלית כוללת אף את מדרגת האדם שבעם ישראל, ו"מעקב עד ראש הכל הוא מיוחד". הישראליות איננה מצטמצמת לחלק מיוחד מחייו של עם ישראל, אלא כיון שנכנס עם ישראל ל"ענין האלהי" שנתייחד בו, הרי שהוא חל על כולו, ואין לך דבר היוצא ממנו לחוץ. מצאנו, אם כן, יסוד זה בשנה - ביום הכפורים, ובנפש - בנפשו של החסיד ובכלל עם ישראל. אפשר להוסיף שאף בבחינת עולם מצאנו כן - ביחס לארץ ישראל, ארץ זבת חלב ודבש ("מתוך התורה הגואלת", ח"א עמ' קל"ט):

⁴ קרובים הדברים לדברי הרמב"ם, שכלל בספר הקדושה ביד החזקה את הלכות מאכלות אסורות וביאות אסורות, ללמדנו את משמעות גדר הקדושה, עד היכן הוא חודר.

הגדרה מיוחדת בתורה על ארץ ישראל: "ארץ זבת חלב ודבש". הגדרה זו חוזרת כמה פעמים. א. חלב יוצא מן הפרה שמתרת באכילה. הגמרא בבכורות אומרת: דם נעכר ונעשה חלב. מלמדים אותנו חז"ל, שחלב נוצר מדם אדום, ורק אחר כך נעשה חלב, ואז נהיה מותר באכילה. מעשה פלא. דם הוא מהאיסורים החמורים ביותר בתורה, חוזר איסורו כמה פעמים, ודם שנהיה לבן, שנהיה חלב, מותר באכילה. ב. דבש, עניינו מתיקות. דבש תמרים, ובנביאים רואים גם דבש דבורים. יהונתן בן שאול המלך השתתף במלחמה נגד הפלישתים שהיתה חריפה מאוד, והיה עייף מאוד. הוא מצא דבש דבורים, טעם משהו, ואורו עניו. במסכת בכורות יש דיון על ההיתר לאכול דבש דבורים, זה לא פשוט. דבורה אסורה באכילה, ויש לנו כלל: "היוצא מן הטמא - טמא". ובכל זאת, דבש - מותר, והגמרא מביאה הוכחות להיתר. יוצא אם כן, שגם חלב וגם דבש, שניהם איסור שנהפך להיתר. ארץ ישראל, ארץ חיינו, ארץ הקודש, הגדרתה, שהיא כוללת בסדר יצירתה כוחות כאלה, של הפיכת איסור להיתר, על פי גילוי אלוהי שבתורה. הגדרה זו חוזרת כמה פעמים בתורה, כח של הפיכת רע לטוב.

זהו כוחה של ארץ ישראל. אף דברים שכביכול הם טמאים - יש בארץ כח לטהרם. כיון שנכנסו לארץ ישראל, הם מקבלים שם קדושה עליהם ומתקנים. גם מעשים שבחוץ לארץ הם בעייתיים ועלולים להיות אסורים, בעלייתם לארץ הרי הם מתקדשים וניתן למצוא בהם נקודת קודש ואף להשתמש בהם להתעלות.

מצאנו, אפוא, הדים לשיטת הרמב"ם בנושאים שונים הקשורים למדרגות הקדושה. אף על שיטת הרמב"ם עצמה יש לומר שבאה ללמד על הכלל כולו. עליה (או חלילה ירידה) במדרגות הקדושה, איננה נוגעת רק לחלקים מסויימים מן האדם והעולם, אלא היא מעלה את האדם ואת העולם כולו למדרגה עליונה, ויכול האדם במעשיו לרומם ולקדש את המציאות כולה.